

Βιβλιοπαρουσιάσεις

Γιάννης Μηλιός

Θεωρίες για τον παγκόσμιο καπιταλισμό

εκδ. Κριτική, Αθήνα, 1997, σελ. 120.

Η δια γυμνού οφθαλμού ορατή πραγματικότητα πείθει, τα τελευταία 10 χρόνια, όλους σχεδόν τους «πρωταγωνιστές» και τους «αναλυτές» των «αγορών» ότι η διεθνής οικονομία έχει «παγκοσμιοποιηθεί»: Η ΚΟΜΕΚΟΝ, ως ζώνη συναλλαγών και οικονομικής συνεργασίας σχετικά κλειστή στη Δύση, έχει διαλυθεί, οι τεχνολογικές εξελίξεις και η «φιλελευθεροποίηση» των κρατικών πολιτικών επιτρέπουν την ταχύτατη μεταφορά χρηματικού κεφαλαίου από οποιοδήποτε σχεδόν μέρος του πλανήτη σε οποιοδήποτε από τα μεγάλα ή τα «αναδύομενα» χρηματιστήρια του κόσμου, οι διεθνείς συμφωνίες για το εμπόριο περιορίζουν δραστικά τους (δασμολογικούς και μη) περιορισμούς των οικονομικών συναλλαγών.

Οι εξελίξεις αυτές θεωρούνται από τους «πρωταγωνιστές» και τους «αναλυτές» των «αγορών» ως μια διάφανη πραγματικότητα («η παγκοσμιοποίηση» της οικονομίας), που οδηγεί σε ένα κρυστάλλινο πολιτικό συμπέρασμα: Σε όλες τις χώρες και τις περιοχές του πλανήτη είναι πλέον δυνατή

μόνο μία κοινωνική και οικονομική κατάσταση, αυτή του «φιλελεύθερου καπιταλισμού», η οποία μάλιστα απαιτεί την υιοθέτηση μιας «μοναδικής» σκέψης και μιας ενιαίας οικονομικής πολιτικής (καταπολέμηση του πληθωρισμού, ενίσχυση των κερδών μέσω συρρίκνωσης των μισθών, συρρίκνωση του δημόσιου τομέα, ενσωμάτωση της κοινωνικής πολιτικής στην οικονομική πολιτική «αύξησης της ανταγωνιστικότητας», κ.ο.κ.).

Ο συγγραφέας αυτού του βιβλίου ξεκινάει από μια εντελώς διαφορετική θεωρητική αφετηρία. Θεωρεί ότι η πραγματικότητα δεν είναι ποτέ διάφανη, με την έννοια ότι πρόκειται για την πραγματικότητα των φαινομένων «που απαιτούν», και ότι «είναι έργο της επιστήμης να αναγάγει την ορατή, τη φαινομενική μόνο κίνηση στην εσωτερική - πραγματική κίνηση» του κόσμου.

Με βάση αυτή τη μεθοδολογική και θεωρητική αρχή εξηγεί ότι η δια γυμνού οφθαλμού ορατή διεθνοποίηση της οικονομίας μπορεί να υποκρύπτει εναλλακτικά δύο τύπους διαδικασιών: α) είτε η (καπιταλιστική) οικονομία συνιστά

πλέον μια ενιαία, παγκόσμια κοινωνικο-οικονομική δομή, με τους δικούς της «νόμους εξέλιξης», είτε β) αυτή συνιστά το αποτέλεσμα της διαπλοκής των επιμέρους εθνικών οικονομιών, η εξέλιξη των οποίων καθορίζεται αποφασιστικά από τις ιδιαίτερες δομές και τάσεις κάθε κοινωνίας. Η αντίληψη περί παγκοσμιοποίησης υιοθετεί την πρώτη άποψη. χωρίς όμως θεωρητική τεκμηρίωση, επαφιέμενη στην υποτιθέμενη κρυστάλλινη «προφάνεια» των φαινομένων.

Όμως η άποψη αυτή, ότι η καπιταλιστική οικονομία υφίσταται μόνο ως παγκόσμιο σύστημα, ως ο «παγκόσμιος καπιταλισμός», απλά τμήματα του οποίου αποτελούν οι εθνικές οικονομίες και τα κράτη, δεν είναι νέα. Διατυπώθηκε για πρώτη φορά με θεωρητικούς όρους στις αρχές του 20ού αιώνα, στο πλαίσιο των μαρξιστικών θεωριών για τον ιμπεριαλισμό. Αργότερα, μετά τον Β΄ Πα-

γκόσμιο Πόλεμο, η θεωρία του παγκόσμιου καπιταλισμού μορφοποιήθηκε με τον πιο συστηματικό τρόπο από το ρεύμα «μητρόπολης - περιφέρειας». Γίνεται έτσι προφανές ότι οι αποφάνσεις περί «παγκοσμιοποίησης» δεν κομίζουν τίποτε νέο στη θεωρητική συζήτηση για τη διεθνή οικονομία.

Έχοντας το συμπέρασμα αυτό ως αφετηρία του, ο συγγραφέας παρουσιάζει με συστηματικό τρόπο τις σημαντικότερες θεωρητικές προσεγγίσεις για τον «παγκόσμιο καπιταλισμό», δίνοντας έμφαση στο διάλογο και τις θεωρητικές αντιπαράθεσεις που έλαβαν χώρα μεταξύ τους. Στη συνέχεια προχωράει στην κριτική αποτίμηση των θεωριών, σε αναφορά με τις έννοιες του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, του συνολικού-κοινωνικού κεφαλαίου, του καπιταλιστικού κράτους, της διεθνοποίησης του κεφαλαίου και του διεθνούς κεφαλαιακού ανταγωνισμού.

Εμμανουήλ Παπαζαχαρίου

Ο άλλος Θεόφιλος,

εκδ. Κάκτος, Αθήνα, 1997, σελ. 259.

Η «αντι-βιογραφία του άλλου Θεόφιλου» του Ε. Παπαζαχαρίου, θα αποκαλύψει όχι μόνο το Πάνθεον της λαϊκής μυθολογίας, αλλά ουσιαστικά αποκαλύπτεται ένα θεωρητικό εργαλείο, ένας «άλλος κώδικας συμπεριφοράς».

Ουσιαστικά πρόκειται για την αμφισβήτηση της επίσημης κουλτούρας του Δυτικού κόσμου, όπως αυτή μορφοποιήθηκε από την Αναγέννηση και μετέπειτα. Η κουλτούρα αυτή «μεταφέρθηκε» στον ελληνικό χώρο για να συνει-

σφέρει στην κινητοποίηση των κοινωνικών ομάδων, στη δημιουργία του ελληνικού έθνους-κράτους.

Από την αρχή του αιώνα σημαίνοντες λόγιοι, καλλιτέχνες, ποιητές, «παραδοσιακοί» και «μοντέρνοι», είδαν πως στην Ευρώπη εμφανίζονται κι άλλες «απόψεις» που αμφισβητούν την εκλεκτική πυραμιδωτή θέαση. Οι καλλιτέχνες αυτοί, που έζησαν μέσα στον κόσμο και έξω από την επιρροή της επίσημης κρατικής κουλτούρας, αντιστάθηκαν συνειδητά με τα έργα τους. Ένας από αυτούς ήταν και ο ζωγράφος Θεόφιλος, που το έργο του και ο βίος του έγιναν, εδώ και 70 χρόνια, αντικείμενα συζητήσεων και διενέξεων.

Στο έργο αυτό η βιογραφία του Θεόφιλου Χατζημιχαήλ καταγράφεται με κριτήρια σύγχρονης λαογραφίας κι όχι με κριτήρια δυτικής αισθητικής. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό ότι στο έργο του ζωγράφου εικονοποιείται ένας ολόκληρος κόσμος, αυτός του μικρο-μεταποιητή. Ο κόσμος αυτός που βρισκόταν στη σκιά «της βιομηχανικής προόδου» και «της εξέλιξης» είναι ανάγκη να φωτιστεί, τώρα που το «πλάσιμο μιας άλλης κοσμοθεωρίας» για τη νέα χιλιετία είναι στην αφετηρία του.

Ο συγγραφέας λοιπόν δεν αποσκοπεί μόνο στην απλή καταγραφή του βίου και των εικόνων του Θεόφιλου. Ασκεί κριτική σε αυτούς που δεν μπόρεσαν να αναγνωρίσουν το έργο του λαϊκού ζωγράφου. Τελικά όμως, αυτή η κριτική έχει ως στόχο αυτούς

που παραγνωρίζουν και απαξιούν να αναφερθούν στα έργα της λαϊκής κουλτούρας βυθισμένοι στη φενάκη της δυτικής θεώρησης της «προόδου». Ο συγγραφέας θέτει ορισμένες προϋποθέσεις ώστε να αναγνωριστεί τελικά το έργο του Θεόφιλου κι όλη η λαϊκή τέχνη:

α. να ξεπεραστεί η εθνικιστική αντιμετώπιση της ιστορίας της Ελλάδας και των τοπικών πολιτισμών της·

β. να ξεπεραστεί ο ονομιτισμός που μας δένει αναχρονιστικά με τη δυτικοευρωπαϊκή θεώρηση της εικόνας, της απεικόνισης, της μορφοποίησης των κοινωνικών προτύπων και με τη δυτικόφερτη μικροαστική θέαση των πραγμάτων και του κόσμου·

γ. να ξεπεραστεί η φορμαλιστική αντιμετώπιση της Μοντέρνας Τέχνης, που μας εμπόδισε να κατανοήσουμε την επαναστατικότητα της απέναντι στις κατεστημένες ρεαλιστικές-νατουραλιστικές απεικονίσεις·

δ. να ξεπεραστεί η υποτίμηση των ντόπιων αξιών, ώστε να πάψει να χρειάζεται να 'ρθει από έξω η δικαίωσή τους για να τις αναγνωρίσουμε κι εμείς οι ίδιοι·

ε. να ξεπεραστεί ο εθνοκεντρισμός κι ο ελληνοκεντρισμός που μας κάνει να αγνοούμε την πραγματική σημασία των όσων τεκταίνονται στη Δύση, στην Ανατολή και γενικότερα στον κόσμο, και που μας στερεί από ένα συστηματικότερο κριτήριο και μέτρο των δικών μας αξιών, είτε πνευματικές είναι αυτές είτε οικονομικές.

Γιάννης Μηλιός

Τρόποι παραγωγής και Μαρξιστική Ανάλυση

εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997, σελ. 295.

Στο έργο του αυτό ο Γ. Μηλιός εξετάζει συγκεκριμένες όψεις της μαρξιστικής θεωρίας, οι οποίες, κατά την άποψη του συγγραφέα, κάνουν σαφή τον ιδιαίτερο χαρακτήρα των αντικειμένων και εννοιών της.

Στο κεφάλαιο I, αναλύεται η θεωρητική υπόσταση του μαρξισμού και η ρήξη του με το ιδεολογικό και θεωρητικό πεδίο της κλασικής Πολιτικής Οικονομίας και της νεοκλασικής Οικονομικής.

Στο κεφάλαιο II, προσεγγίζεται η μαρξιστική θεωρία των κοινωνικών τάξεων, σε αντιπαράθεση με τη θεωρία των τάξεων της κλασικής Πολιτικής Οικονομίας, την έννοια των συντελεστών παραγωγής της νεοκλασικής Οικονομικής, την κοινωνιολογική κατηγορία των κοινωνικών ομάδων και

τάξεων και την κοινωνιολογική προσέγγιση των ταξικά «πολυσθενών» εργαζομένων.

Στο κεφάλαιο III, παρουσιάζονται κριτικά, σε αναφορά με τις αναλύσεις του Μαρξ, οι κύριες (μαρξιστικές) προσεγγίσεις στις οικονομικές κρίσεις.

Στο κεφάλαιο IV εξετάζεται μια μαρξιστική θεωρία του προβιομηχανικού καπιταλισμού, ένα αντικείμενο ανάλυσης σχεδόν αδιανόητο για τις μη μαρξιστικές σχολές οικονομικής σκέψης.

Τέλος αντικείμενο του κεφαλαίου V αποτελεί η μαρξιστική έννοια του ασιατικού τρόπου παραγωγής, και η κριτική που θεμελιώνεται με βάση την έννοια αυτή προς τις μηχανιστικές-εξελικτικές αντιλήψεις της ιστορίας.

Guy Haarscher - Maro Telon (επιμ.)

Μετά τον Κομμουνισμό

Προλεγόμενα: Γ.Δ. Κοντογιώργης, Παπαζήσης, Αθήνα, 1997, σελ. 257.

Στο συλλογικό αυτό τόμο επιχειρείται μια πρώτη προσέγγιση των προβλημάτων που προκύπτουν για την πολιτική θεωρία από τα γεγονότα του 1989 – γεγονότα που αποτελούν την μεγαλύτερη, αναμφισβήτητη, επανάσταση του αιώνα μας. Ο προβληματισμός, στα πλαίσια του βιβλίου

αυτού, κινείται σε τρία επίπεδα: α. των αιτίων της κατάρρευσης του κομμουνισμού, β. των προβλημάτων που συνδέονται με την επιστροφή των εθνών στο ιστορικό προσκήνιο και με τη γέννηση μιας νέας διεθνούς τάξεως και που σχετίζονται άμεσα με το προηγούμενο επίπεδο, γ. των α-

ντίστοιχων ζητημάτων της δημοκρατίας, της κοινωνικής δικαιοσύνης και του σοσιαλισμού, την ώρα που ο μεγάλος αντίπαλος έχει καταρρεύσει.

Κατ' αρχήν τίθεται το πρόβλημα της πτώσης του κομμουνισμού. Ο Maurice Laguerre αναζητά τα στοιχεία της μαρξιστικής θεωρίας που κινητοποίησαν ολόκληρους λαούς. Διαχωρίζει σαφώς την πρακτική εφαρμογή μιας επιστημονικής θεωρίας από τον ιδεολογικό της αντίκτυπο, κυρίαρχο στον μαρξισμό-λενινισμό. Ο Philippe Nemo χρησιμοποιεί τις θεωρίες του Hayek περί πολιτικής, δικαίου, αγοράς και αυτοοργάνωσης, προκειμένου να δείξει με ποια έννοια μπορούμε να μιλήσουμε, ενόψει της κατάρρευσης του κομμουνισμού, για την «ηθική» νίκη της Δύσης. Ο Immanuel Wallerstein, από την πλευρά του, επανεισάγει την προβληματική του «1989» στην παγκόσμια οικονομία, σύμφωνα με μια «αριστερή» σύλληψη της θεωρίας του Braudel, σκοπεύοντας να δείξει τη σχέση μεταξύ της πτώσης του κομμουνισμού και της «παράκμης της αμερικανικής αυτοκρατορίας» (κατά τον Paul Kennedy). Και ο Helmut Dubiel εξετάζει τα γεγονότα στην Ανατολική Ευρώπη σε σχέση με την εξέλιξη της κριτικής θεωρίας της Σχολής της Φρανκφούρτης, καταδεικνύοντας την αντίθεση μεταξύ μιας «απαισιόδοξης» προοπτικής βασισμένης στην *Dialektik der Aufklärung* (Διαλεκτική του Διαφωτισμού) του Adorno και του Horkheimer και μιας «αισιόδοξης δημοκρατικής»

θεώρησης των πραγμάτων, που συνδέεται με την *Theori des Kommunikativen Handelns* (Θεωρία της Επικοινωνιακής Πράξης) του Habermas.

Τα έθνη, η υπερεθνική ταυτότητα και η νέα διεθνής τάξη πραγμάτων έρχονται στη συνέχεια. Στο πρώτο του άρθρο, ο Furio Cerutti προσπαθεί να συλλάβει τις προϋποθέσεις μιας δυνατής υπερεθνικής ταυτότητας, στις συνθήκες του μετα-κομμουνιστικού κόσμου. Υποδεικνύει τις διάφορες τάσεις που κινούνται προς αυτήν την κατεύθυνση – μεταξύ των οποίων η οικουμενική ιδέα των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ο Peter Glotz αναλύει στο δικό του κείμενο τις πολιτισμικές καταβολές του εθνικισμού. Και στο δεύτερο άρθρο του, ο Cerutti προσεγγίζει το ζήτημα της πυρηνικής αποτροπής, μετά την κατάρρευση του κομμουνισμού, προτείνοντας καταληκτικά μια παγκόσμια κυβέρνηση και μια διεθνή επιστασία, οι οποίες να υποκαταστήσουν την ισορροπία του τρόπου της ψυχροπολεμικής εποχής.

Η δημοκρατία, η κοινωνική δικαιοσύνη και ο σοσιαλισμός καλύπτουν το τελευταίο μέρος του τόμου. Ο Γεώργιος Κοντογιώργης συγκρίνει το αρχαιοελληνικό πρότυπο της δημοκρατίας με τη σύγχρονη μορφή της: η σύγκριση αυτή αποκτά ουσιαστική σημασία, σε μια εποχή κατά την οποία η πολιτική αδιαφορία και η ιδιώτευση των πολιτών αποτελεί ιδιαίτερα ανησυχητικό φαινόμενο. Ο Philippe van Parijs αντιμετωπίζει

το ζήτημα του πιθανού ασυμβίβαστου μεταξύ της δημοκρατίας και της δικαιοσύνης. Ο συγγραφέας του έργου *Τι είναι μια δίκαιη κοινωνία*; μας εκθέτει τις σκέψεις του σχετικά με τη σύγχρονη άρθρωση μεταξύ των δύο αυτών εννοιών που προκαλεί εντάσεις, οι οποίες συχνά υποτιμώνται. Και τέλος, ο Erhard Eppler ασχολείται με το μέλλον του δημοκρατικού σοσιαλισμού στην μετα-κομμουνιστική Ευρώπη.

Στο σύνολό τους αυτοί οι προβληματισμοί αποτελούν αφετηρίες προβληματισμού και έρευνας στις οποίες πρέπει να εμβαθύνουμε, λαμβάνοντας υπ' όψη την

τεθλασμένη και συχνά απρόβλεπτη εξέλιξη των μετα-κομμουνιστικών κοινωνιών. Το «διατμηματικό σεμινάριο ευρωπαϊκής πολιτικής θεωρίας» του Ελεύθερου Πανεπιστημίου των Βρυξελλών, από το οποίο προέρχονται τα κείμενα που δημοσιεύονται σε αυτόν τον τόμο, προορίζεται να συντελέσει στη δημιουργία ενός δημόσιου forum, ενός χώρου κριτικής σκέψης, αποφεύγοντας ταυτόχρονα την «ακαδημαϊκή» αναδίπλωση του Πανεπιστημίου στον εαυτό του και τη συρρίκνωση του προβληματισμού στα καθημερινά τρέχοντα πολιτικά συμφέροντα.

Θανάσης Αλεξίου

Περιθωριοποίηση και ενσωμάτωση, η κοινωνική πολιτική ως μηχανισμός ελέγχου και κοινωνικής πειθάρχησης
εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1998, σελ. 336.

Η εργασία αυτή επιχειρεί να αναδείξει την ιστορικότητα και τη διαλεκτικότητα της κοινωνικής πολιτικής όπως αυτή διαμορφώνεται μέσα από την εγγενή της σχέση με το καθεστώς της μισθωτής εργασίας και τις συνθήκες κοινωνικής αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης.

Έτσι εξετάζεται η κοινωνική πολιτική από τη μια ως εργαλείο ενσωμάτωσης των κατώτερων κοινωνικών τάξεων στη νέα κοινωνική πραγματικότητα του βιομηχανικού καπιταλισμού, όπως αυτή γίνεται μέσα από την απώθηση παραδοσιακών τρόπων ζωής και δομών αλληλεγγύης καθώς και με την καταπίεση της

κουλτούρας τους (ποινικοποίηση, ενοχοποίηση, στιγματισμός). Στην ουσία πρόκειται για διαδικασία κοινωνικής πειθάρχησης του πληθυσμού που συνοδεύεται από έναν κατασταλτικό κοινωνικό έλεγχο.

Σε πρώτη φάση η κοινωνική πολιτική στόχευε στην κοινωνική προσαρμογή ενός αγροτικού και ημιαστικού πληθυσμού στις επιταγές του καθεστώτος της μισθωτής εργασίας. Ένα πειθαρχημένο εργατικό δυναμικό, που θα είχε εσωτερικεύσει αξίες της βιομηχανικής-καπιταλιστικής τάξης πραγμάτων και θα είχε ταυτιστεί με αυτήν, ήταν ακόμη ζητούμενο. Σε μια δεύτερη φάση οι μηχανισμοί

της κοινωνικής πολιτικής ενεργοποιήθηκαν στην κατεύθυνση ενσωμάτωσης του υπό συγκρότηση εργατικού κινήματος, απωθώντας τις πρώτες μορφές αυτοοργάνωσης της εργατικής τάξης και περιθωριοποιώντας τμήματα του πληθυσμού (κατασκευή περιθωρίου).

Παράλληλα, η κοινωνική πολιτική εξετάζεται και ως εφαρμοσμένη πολιτική με πεδία άσκησης την υγεία, την οικογένεια και την εκπαίδευση. Σε αυτή την κατεύ-

θυνση αναλύεται ο ενσωματικός και κοινωνικοποιητικός (πειθαρχικός) ρόλος της υγείας, της οικογένειας και του σχολείου και οι αλλαγές στη δομή τους, καθότι αυτοί οι θεσμοί αποτέλεσαν από πολύ νωρίς, για ευνόητους λόγους αντικείμενο της κρατικής κοινωνικής πολιτικής τόσο ως κοινωνικοποιητικοί θεσμοί όσο και ως χώροι ή μέσα βιοψυχικής αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης με όλα τα συμβολικά και ιδεολογικά συμφραζόμενα.

Γιώργος Σταμάτης

Εισαγωγή στην Πολιτική Οικονομία

εκδ. *Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997, σελ. 172.*

Η ύλη, την οποία πραγματεύεται εδώ ο Γ. Σταμάτης, είναι ο κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας και της παραγωγής, η εμπορευματική παραγωγή, η διαδικασία παραγωγής και αναπαραγωγής, η θεωρία της αξίας και των τιμών παραγωγής και το εισοδηματικό κύκλωμα μιας ανοιχτής οικονομίας με κρατικές οικονομικές δραστηριότητες.

Η καλή γνώση του εισοδηματικού κυκλώματος μιας ανοιχτής οικονομίας με κρατικές οικονομικές δραστηριότητες αποτελεί, ως γνωστόν, αναγκαία προϋπόθεση για την ενασχόληση με την κεντρική θεωρία του εθνικού εισοδήματος και της απασχόλησης γενικώς με τη λεγόμενη μακροοικονομική θεωρία. Έτσι, η *Εισαγωγή στην Πολιτική Οικονομία* προσφέ-

ρει και την αναγκαία προπαρασκευή για κάθε ενασχόληση με το σημαντικότερο ζήτημα του προσδιορισμού των παραγόντων, από τους οποίους εξαρτάται το ύψος του εθνικού προϊόντος και της απασχόλησης μιας ανοιχτής εθνικής οικονομίας με κρατικές οικονομικές δραστηριότητες.

Το έργο αυτό γράφτηκε για να χρησιμεύσει ως βοήθημα σε αρχάριους φοιτητές των οικονομικών κυρίως, αλλά και των λοιπών κοινωνικών επιστημών. Είναι όμως κατάλληλη και για όσους, χωρίς να είναι ή να θέλουν να γίνουν οικονομολόγοι, επιθυμούν να ασχοληθούν σοβαρά και συστηματικά με την Πολιτική Οικονομία για να κατανοήσουν πληρέστερα τον τρόπο λειτουργίας της κοινωνίας μας.